

**FARŞÇA DEYİM VE ATASÖZLERİNDE ÂB-I HAYÂT VE TÜRK
EDEBİYATINA YANSIMALARI**
**Fountain Youth In Persian Saying And Proverbs And Its Reflections On
Turkish Literature**
Dr. Ahad EMİRÇUPANI*

ÖZ

Bu makalede âb-ı hayât'ın deyim ve atasözlerdeki yansıması ele alınacaktır. Ayrıca bu kavramla ilgisi bulunan İskender, Hızır ve diğer eş anlamlısı istihlamlara işaret edilecektir.

İlave olarak bu kavramların içinde yer aldığı ünlü şairlerin dizelerinden örnekler verilerek halk kültürü ve mitolojideki tarihi kökenlerine işaret edildikten sonra ilgili Farsça deyim ve atasözleri sıralanacaktır.

Anahtar Sözcükler: Âb-ı Hayât, İskender, Hızır, Atasözü

ABSTRACT

In this study, the reflection of the term “fountain youth” in sayings and proverbs will be considered. In addition, the terms of “Alexander”, “Hızır” and other words related to this concept will be pointed.

Furthermore, samples from the famous poets' lines, where these concepts are taking place, will be presented; their historical roots will be focused in folk culture and mite; and related Persian sayings and proverbs will be given.

Keywords: Fountain Youth, Alexander, Hızır, proverb

Âb-ı Hayât: Doğu kültüründe ve özellikle Fars ve Türk edebiyatında bir hayli işlenen konulardan biri, şüphesiz “Âb-ı hâyât”, hayât suyu, diğer bir adıyla “bengi su” kavramıdır. Efsanelerle karışık olsa da insan tabiatına pek hoş gelen bu mevzu çerçevesinde birçok şiir söylenmiş ve halk kültüründe de bir takım deyim ve atasözlerine konu olmuştur. Bu konudaki deyim ve atasözlerine geçmeden “âb-ı hayât”ın kavramsal anlamına ve tarihî, kültürel arka planına bakmak gerekir.

1. Kavram Olarak Âb-ı hayât:

“Âb-ı hayât” birincisi Farsça (âb), ikincisi Arapça (hayât) orijinli iki sözcükten meydana gelen Farsça bir izafet terkibi (isim tamlaması)'dir. Kısaca “ebedî yaşam”dan kinaye olan âb-ı hayât, “hayât suyu” kaynağı/çeşmesi karanlıklar (zulümât) ülkesinde olduğu varsayılan ve içen insana ölümsüz bir

* Atatürk Üni. Fen-Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Üyesi.

hayât verdiği inanan efsanevi suyun adıdır. “Âb” Farsça’da “su, deniz, gözyaşı, nehir, yüzsu, şeref ve tarz”, hayât ise Arapça’da “yaşam, dirlik, geçim” demektir. Burada terkip halindeki anlamı “içen insanı ölümsüzleştiren su” demektir. İlyas ve Hızır peygamberlerin ondan içtiklerine ve bu sebeple ölümsüzleştiklerine inanılan “âb-ı hayat” terkihi, Fars şiirinde “aşk, muhabbet, sevgilinin ağzı, dudağı, sevgilinin sözü” ve benzeri anlamlarda kullanılmıştır.¹

Bu efsanevi su, Fars kültürü ve şiirinde başka terkiplerle de ifade edilmiştir. Örneğin, ünlü şairler Hâfız-i Şîrâzî ve Sa’dî-i Şîrâzî başta olmak üzere, muhtelif şairler “âb-ı hayât” ve eş anlamlı terkipleri şiirlerinde şöyle işlemişlerdir:

âb-ı hayât (hayat suyu; ölümsüzlük; ebedi yaşam):

دوش وقت سحر از غصه نجاتم دادند و ندران ظلمت شب آب حیاتم دادند

Dün gece seher vakti beni gamdan kurtardılar. O gece karanlığında bana âb-ı hayat sundular. (Hâfız-i Şîrâzî)²

âb-ı bekâ (ebedilik suyu; hayat suyu):

ای خضر که همدم شده ای آب بقارا ز نهار به یاد آلب تشنه مارا

Ey ebedilik suyu başında bulunan Hızır! Ne olur, bizim de susuz dudağımızı hatırla. (Ehli-yi Şîrâzî)³

âb-ı çeşme-i heyvân (hayat suyu çeşmesi):

ز کار بسته میندیش و دل شکسته مدار که آب چشمه حیوان درون تاریکی است

Düğümlemiş işi düşünüp içini karartma. Çünkü hayat suyu çeşmesi karanlık içindedir. (Sa’dî)⁴

ای خضر حالات نکنم چشمه حیوان دانی که سکندر به چه محنت طلبیده است؟

¹ Bk. Rehîm-i ‘Afîfî, *Ferhengnâme-i Şi’ri*, Surûş, Tahran 1376 hş., I, 12; Ahmet Yaşar Ocak, “Âb-ı Hayât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1988, I, 1; *Dâ’iretu’l-ma’ârif-i Bozorg-i İslâmî*, (edt: Kâzım Müsevî-yi Bojnordî) Tahran 1369 hş. I, s. 36.

² Hâfız-i Şîrâzî, *Dîvân-i Hâce Hâfız-i Şîrâzî* (nşr. Seyyid Ebu’l Kâsım İncü-yi Şîrâzî), Tahran 1367 hş., s. 78.

³ Sîrûs-i Şemîsâ, *Ferheng-i Telmihât*, Tahran 1375 hş., s. 61.

⁴ Sa’dî-i Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa’dî*, (nşr. Muhammed Alî-yi Furuğî) Tahran 1378 hş., s. 51; Hasan-i Enverî, *Ferheng-i Emsâl-i Suhen*, Tahran 1358 hş. I, 2.

Ey Hızır! Hayat suyunu sana helal etmem; İskender'in onu hangi zorluklarla aradığını biliyor musun? (Sa'dî)⁵

âb-ı heyvân (hayat/ yaşam suyu; ölümsüzlük):

گرت هواسـت که با خـضر هـمـنـشـین باشـی نـهان ز چـشم سـکـندر چـو آب حیوان باشـ

Hızır'la oturup kalkma hevesindeysen; İskender'in gözünden hayat suyu gibi gizlen. (Hâfız-i Şîrâzî)⁶

âb-ı Hızır (Hızır suyu; ebedî yaşam; peygambere özgü ledünnî ilim):

ز آتـش مـوسـی بـر آرم آب خـضر ز آتـمی این سـحر و معـجز کـس نـدید

Musa'nın ateşinden hayat suyunu çıkarırım. İnsanoğlundan kimse böyle bir büyü ve mucize görmedi. (Hâkânî)⁷

Şair burada kendi yeteneğini Hz. Musa'nın Tûr dağında gördüğü ateş, kendi şiirini de hayât suyu (âb-ı Hızır) şeklinde anmıştır.

پایـنگـی بـه زور مـیسـر نـمی شـود آب خـضر نصـیب سـکـندر نـمی شـود

Ebedilik zorla elde edilmez. Hayat suyu İskender'e nasip olmuyor! (Sâ'ib-i Tebrizî)⁸

âb-ı zindegî (yaşam suyu; şarap ve ırmak kıyısı):

مـعـنی آب زـندگی و روضـه ارم جز طـرف جـویبار و می خوشگوار چیست؟

Hayat suyuyla İrem Bağı'nın manası, ırmak kıyısıyla lezzetli şaraptan başka nedir? (Hâfız-i Şîrâzî)⁹

Şaire göre cennet, mesire yeri olan ırmak kıyısı ve hayat suyu da lezzetli şaraptır.

âb-ı zindeganî (yaşam/ hayat suyu)

سـکـندر رفـت لـیـکن جـسـت بـهـره ز آب زـندگانی خـضر و الیـاس

Her ne kadar hayat suyunu İskender aradıysa da ondan Hızır ve İlyas faydalandı. (Senâ'î)¹⁰

⁵ Sa'dî-i Şîrâzî, s.430.

⁶ Hâfız-i Şîrâzî, s. 43.

⁷ Şemîsâ, s. 61.

⁸ Sâ'ib-i Tebrizî, *Divân-i Sâ'ib-i Tebrizî*, Tahran 1378 hş., II, 923.

⁹ Hâfız-i Şîrâzî, s. 25.

Beyitlerle örneklendirilenlerin dışında “âb-ı hayât”ın Fars kültüründe “âb-ı câvîdânî,” “âb-ı İskender” ve “âb-ı cevân,” şeklinde müteradifleri de mevcuttur.¹¹ (Kavramla ilgili farklı anlamlar ve örnekler için bu makalenin deyimler ve atasözleri kısmına bakınız).

İlgili kavram Türk edebiyatı ve kültüründe “bengisu, hayât kaynağı, çeşme-i can, hayât çeşmesi”¹² gibi terkiplerle ifade edilmesine rağmen şiirlerde daha çok âb-ı hayât, âb-ı heyvân... şeklinde geçmektedir. Örneğin ünlü şair Nefî bir beyitte “âb-ı hayât” a şöyle yer vermiştir:

*Haşredek âb-ı hayat-ı sühan-ı Bâki'dür
Andırup zinde kılan nâm-ı Süleyman Hanı*¹³

Aynı şekil de Nedîm'de “âb-ı hayât”ı şiirine şu şekilde yansıtmıştır:

*Sandım olmuş ceste bir fevvâre-i âb-ı hayât
Böyle gösterdi bana ol kadd-i müstesnâ seni*¹⁴

Şair Muhibbî de eş anlamlısı “âb-ı hayvân” ı şiirde şu şekilde kullanmıştır:

*Tâc u taht-ı saltanat berbâd olur çün âkîbet
Kendüni âlem serîrinde Süleyman oldu dut
Kaldurürsün çün ayağı bezm-i dünyadan gönül
İçdügin câm-i şerâbı âb-ı hayvan oldu dut*¹⁵

Aynı terkip Tâhir ül Mevlevî (Olgun)' de şöyle geçer:

*Zik-i hayr ile anılmak dimedir
Var ise feyz-i bekaa insâne
Anı tahsile çalış ömründe
Âb-ı hayvânı bırak hayvâne*¹⁶

Ahmet Paşa da şiirlerinde zaman zaman bu terkinin eş anlamlısı “Çeşme-i Hayvân” ı kullanmıştır:

*Kevser lebünle Hızr-hatun gördi reşkten
Zulumata girdi Çeşme-i Hayvân didükleri*¹⁷

¹⁰ Alî Ekber-i Dihhudâ, *Luğatnâme-i Dihhudâ*, Tahran 1346 hş., II, s. 26.

¹¹ Nesîm-i Vehhâbî, “Âb-ı Hayât” *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî*, Tahran 1375 hş. I, 1; Ocak, I, 1.

¹² Ocak, I, 1.

¹³ E. Kemal Eyüpoğlu, *Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, İstanbul 1975, II, 1.

¹⁴ Eyüpoğlu, II, 1.

¹⁵ Eyüpoğlu, II, 1.

¹⁶ Eyüpoğlu, II, 1.

Şair hayat suyunun, sevgilinin güzelliğini kıskanarak gizlendiğini ifade etmiştir.

Şair şu beyitte de Hızır'ın âb-ı hayâtı buluşuna telmih yaparak, Hızır ile İlyas'ın bu suyu ararken yanlarına yemek için aldıkları balığı suda yıkamaları üzerine hayat suyu, balığı nasıl diriltmişse sevgilinin dudağının (câm-ı lâ'1) da ona ebedi hayat bağısladığını iddia etmiştir.

*Buldı Ahmed câm-ı lâ'linden hayât-ı Câvîdân
Mâhî-i mürde dirilde âb-ı hayvân andadır*¹⁸

Hayâlî Bey *Divanı*nda ise Hızır daima âb-ı hayât ve zulumat dolayısıyla ele alınır. Ayrıca Hızır ve İlyas'ın kara ya da denizde kazaya uğrayanlara yardım ettiğine inanılması onun şairlerine şöyle yansır:

*Hattun erdi Hızır-veş âb-ı 'izârunda bana
Lâcerm İlyâs-ı vaktüm ayağı deryadadır*¹⁹

Şiirde bazen ince ve saf söz anlamında kullanıldığı gibi, şairlere göre sevgilinin dudağında da âb-ı hayât özelliği vardır. Aşksız insan ölü gibidir. Bu itibarla aşk, âb-ı hayâttir. Sevgili, sevgilinin vuslatı, hatta ayak bastığı yer, ayağının tozu toprağı aşığın hayat kaynağıdır; onun ağız ve kulakları da mecazen âb-ı hayâttir.²⁰

Bu anlamlardan bazısı, XIX. yüzyıl Osmanlı şairlerinden Yenişehirli Avni'nin beyitlerine şu şekilde yansır:

*Ben senin âb-ı hayât-ı lebinin teşnesiyim
Tâlib-i çeşme-i hayvan isem insan değilim*²¹

Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olan Bağdatlı Ruhî (ö.1605) de aynı anlamı içerir şekilde şunları söyler:

*Hızır'ın olsun ab-ı hayvan biz sana dilteşneyiz.*²²

Âb-ı hayât, içenin ebedî yaşama kavuşması, ölümden kurtulması, öldürülse bile tekrar dirilmesi, ihtiyarsa gençleşmesi, hastaysa iyileşmesi gibi genel özellikler taşıması dışında, vahdet sırrına erme niteliğine de sahiptir.²³

¹⁷ Harun Tolasa, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara 2001, s. 89.

¹⁸ Tolasa, s. 89.

¹⁹ Cemal Kurnaz, *Hayâlî Bey Divanı'nın Tahlili*, İstanbul 1996, s.70.

²⁰ Ocak, I, 1.

²¹ Eyüpoğlu, II, 1.

²² Eyüpoğlu, II, 1.

²³ Ocak, I, 1.

Dolayısıyla âb-ı hayât ve eş anlamlıları sûfiler tarafından da işlenmiştir. Bu itibarla, ilâhi aşk anlamında tasavvufî bir sembol olarak kullanılan âb-ı hayât, “ledün ilmi”nden (ilahi sırlar bilgisi) kinayedir. Yürek ferahlığını bildirir. O, mürşid-i kâmilin, hayvani hayat yaşayan insan aklını diriltten sözleri ve nazarıdır. Böylece geniş bir kullanım alanı bulan bu mazmun, manevi neş'eyi, aşk ve irfanı da karşılar.²⁴

Şiirde olduğu gibi halk inancına göre de kim âb-ı hayât'tan içer veya onunla yıkanırsa gençlik bulup ebedi yaşar. Uzun bir ömür yaşayan kimseler hakkında temsil ya da şaka amacıyla “Filan kişi hayât suyunu içti.” denilir.²⁵ Gerek şairler ve gerekse edipler bu deyimden yukarıdaki değişik şekillerini farklı anlamlarda tarih boyunca şiir ve nesirde yoğun olarak kullanmışlardır.

2. Âb-ı Hayât'ın Tarihi Arka Planı ve İlgili Kahramanlar:

Âb-ı hayât kavramının tarih boyunca Hz. Hızır, Hz. İlyas, İskender-i Zülkarneyn, Makedonyalı İskender v.s. dini, tarihi ve mitolojik şahsiyetlerle ilişkilendirildiği görülür. Dolayısıyla bu kavramın edebiyat ve kültürde ayrıntılı olarak işlenmesinin temel nedenini tarih ve tarih öncesi devirlerden itibaren anlatıla gelen metinlerde efsane ve mitlerde aramak gerekir. Söz konusu efsanelerin kahramanlarının amacı, ölüme çare bulmak, yani ölümsüzleşmektir. Bunun iksiri de hayat suyu veya onun yerini tutan başka şeylerdir.

Âb-ı hayât suyundan içme veya ebedi yaşam sunan bir ilaç ya da nesneden faydalanma düşüncesi, insanoğlunun uzun bir ömre sahip olma isteğinden kaynaklanmaktadır. Çünkü insanoğlunun çaresini bulamadığı ve bulamayacağı tek şey ölümdür. Bundan dolayı da her toplumda hayatın kısalığı, buna karşılık yaşama arzusunun çok kuvvetli oluşu daima sonsuz bir hayat fikrini ilham etmiştir. Bu nedenle bazı toplumlarda bir takım mitolojik kahramanlar doğarak onların kültürlerinde kalıcı bir yer işgal etmiştir. Zaman içerisinde gerçekleşen bir kültür alış verişiyle bu kahramanlar bazen birbirinin yerine geçmiş bazen de birbirine karıştırılmıştır.²⁶

Ebedilik arayan kahramanların en eskisinin Babil’li Gılgamış olduğu kaydedilmiştir. Ama onunla ilgili destanda ölümsüzlük bahşeden nesne “yaşam otu” (Farsça giyâh-i zindegâni)’dur, su değil²⁷. Batı Asya’ya kadar yayılan konuyla ilgili hikâyesi Gılgamış Destanı olarak bilinir. Efsaneye göre M.Ö. 3000 yıllarının ilk yarısında Mezopotamya’daki Uruk kentinde hüküm süren kral

²⁴ Muhammed Ca’fer-i Yâhakkî, *Ferheng-i Esâtîr*, Tahran 1375 hş., s. 29.

²⁵ Yâhakkî, s. 29; Ahmed-i Şâmlû, *Kitâb-i Kûçe*, Tahran 1385 hş., I, 118.

²⁶ *Dâ’iretu’l-ma’ârif-i Bozorg-i İslâmî*, I, s. 36.

²⁷ Yâhakkî, s. 29.

Gılgamış, yakın arkadaşı Endiku'nun ölümünden son derece etkilenir ve bunun üzerine ölümsüzlük otunu yemek için çok çaba gösterir. Buna göre Gılgamış, Tufan'dan kurtularak sağ kaldığını öğrendiği Utnapiştim'i bulmak üzere yola çıkar. Utnapiştim ölümsüzlüğün sırrını bilen bir bilgedir. Gılgamış, onun verdiği ölümsüzlük otuyla gençliğine yeniden dönecek ve ölümsüzlüğe kavuşacaktır. Ama destanın insanlar için en üzücü bölümü burada başlar. Çünkü Gılgamış ölümsüzlük otunu elde ettikten sonra yemeye fırsat bulmadan onu bir yılanla kaptırır ve Uruk'a eli boş döner. Bazı kaynaklar Gılgamış'ın ölümsüzlük otunu halkıyla birlikte yemek istediğini belirtir.²⁸

Hayat suyu deyimini ise ilk olarak Fenikelilerin kaleme aldığı İskender kıssasında yer almıştır.²⁹ Âb-ı hayât'ın en yaygın ve bilinen bu hikayesi Makedonyalı İskender'in Doğuya, karanlığa yapmış olduğu yolculuk ve o esnada hayat suyunu aramasıdır. Hem Yunanlı hem Mısırlı tarihçi ve efsane yazarlarının farklı biçimlerde anlattıkları İskender'le ilgili bu yolculuğun hikâyesi, İslam tarihçileri tarafından da işlenmiştir. İlk defa Mısırlı bir efsaneci tarafından anlatılan ilgili hikâye, ileride de görüleceği gibi asırların geçmesiyle farklı dillere tercüme edilirken her asır ve zamanda özel şekil ve formlara sokulmuştur.³⁰

Bu hikâyelerin kulaktan kulağa yayılmasından sonra âb-ı hayât, diğer milletlerin kahramanlarının da hayatına girdi. Bunlardan biri de Yunan mitoloji kahramanlarından Aşil'dir. İlyada destanının ve Truva'nın kahramanlarından olan Aşil, Yunanlı Polyos ve Tetis'in oğludur. Oğlunun ölmesinden endişe duyan Tetis, çocukken onu dayanıklılık kazanması için Styx ırmağına daldırır. Ama ayak bilekleri annesinin elinde olduğundan dolayı suya değmez. Daha sonra Truva prensi Paris, Aşil'in bu zayıf noktasından haberdar olur ve oku onun ayak bileğine hedef alarak atar, Aşil'i öldürür.³¹

Benzeri bir anlatı da Sami dinine ait metinlerde yer alır. Burada da âb-ı hayâtta açıkça bahsedildiği görülür. Hz. İsa'nı havarilerinden Yuhanna şöyle der: "Billur gibi parlak olan âb-ı hayât nehri bana gösterildi; O Tanrı'nın tahtından akıyordu."³²

Kur'an-ı Kerim'de ise Hz. Musa ve Hızır kıssası anlatılırken âb-ı hayâta dolaylı olarak değinilir. Özetle Hz. Musa bir gün genç arkadaşıyla birlikte, kendisine Allah tarafından "rahmet ve gizli ilim" verilen Hızır'la buluşmak üzere yola çıkar. Buluşma yeri "iki denizin birleştiği yer" (Mecmau'l-Bahreyn)'dir.

²⁸ *Dâ'iretu'l-ma'ârif*, I, 37, wikipedia.org. 2. 11. 2007.

²⁹ *Yâhakkî*, s. 29.

³⁰ *Dâ'iretu'l-ma'ârif*, Komisyon, I, 36; Şâmlû, I, 118.

³¹ *Dâ'iretu'l-ma'ârif*, I, 37.

³² *Vehhâbî*, I, 1.

Yanlarına azık olarak aldıkları tuzlu balığın canlanıp denize atlaması, buluşma yerini belirleyen bir işaret olacaktır. Deniz kıyısında rastladıkları bir kayanın yanında bulunan pınarın suyu tuzlu balığa temas edince balık bir anda canlanır ve denize atlar. Genç arkadaşının ellerinde cereyan eden bu olağanüstü olayı daha sonra öğrenen Musa peygamber, geri döner, hayat pınarının başında Hızır'la buluşarak, ibretli olayların yaşanacağı yolculuğa birlikte çıkarlar...³³

Aynı şekilde İran'ın "rûyin-ten" bakır vücutlu olarak adlandırılan kahramanı İsfendiyar'ın da Aşil'e benzeyen bir hikâyesi vardır. Firdevsî Şehnâme'de buna değinmiş ancak nasıl elde ettiğinden bahsetmemiştir.³⁴

Batı ülkelerinde âb-ı hayâtın var olduğuna dair ilk düşünce özellikle ortaçağda tüm Avrupa'ya yayıldı. Amerika'nın keşfi sırasında 1513'de Ponce de Leon Florida eyaletini keşfedince bu fikir daha da belirginleşti. Çünkü bu eyalette bulunan bazı içme suları hakkında ebedilik bahsettiğine dair bir takım söylentiler vardı. O da bunları duyunca gençlik çeşmesini yani âb-ı hayât'ı aramaya başladı.³⁵

2.1. Makedonyalı İskender'in Hikâyesi:

İlgili hikâyeyi şöyle özetlemek mümkündür: Makedonyalı İskender Doğuya yaptığı seferde İran'ın Soğd ve Hârizm bölgesini ele geçirdikten sonra o bölgedeki bilgileri toplar ve ebedi hayatın sırrını onlara sorar. Yöredeki yaşlı bir adam ona şöyle der: "Kuzeyde içinde güneşin battığı bir göl vardır ve dünyanın o gölün ötesinde bulunan kısmı zifiri karanlıktır. O karanlık yerde *hayât suyu* dedikleri bir çeşme vardır. Kim o çeşmede yıkanırsa; günahları dökülür ve kim o sudan içerse ebedi hayata kavuşur."³⁶

İskender bunları duyar duymaz askerleriyle birlikte kuzeye doğru yola koyulur. Ortasından bir nehrin aktığı düz bir araziye ulaşırlar. İskender nehrin üzerinde bir köprü inşa etmelerini emreder, nehri geçerler. Birkaç gün yol aldıktan sonra güneşin aydınlatmadığı kapkaranlık bir mıntıkaya ulaşırlar. İskender bütün erzakını, teçhizatını ve ordusunu karanlığın girişinde bırakır. Kırk arkadaşı, yüz genç komutanı ve deneyimli bin iki yüz askeriyle birlikte, kendilerine kırk gün yetecek erzakı da yanlarına alarak karanlığın içine doğru yola çıkarlar. Fakat İskender, kendisiyle birlikte gidecek kişilerin arasında yaşlı kimselerin bulunmamasını da emreder. Ancak yaşlı adamın ricası üzerine oğulları, belki de bu yolculuk esnasında yanlarında dünya görmüş tecrübeli bir

³³ Kur'ân-ı Kerîm, el-Kehf, 18/60-82.

³⁴ *Dâ'iretu'l-ma'ârif*, I, 37.

³⁵ *Dâ'iretu'l-ma'ârif*, I, 36.

³⁶ *Dâ'iretu'l-ma'ârif*, I, 36; Şâmlû, I, 118.

kişiye ihtiyaç duyulabilir diye İskender'in çok güvendiği askerlerden biri olan, doğadan harika ve ilginç yerleri görmeye merakı bulunan babalarını yanlarında götürmeyi kabul ederler. Oğulları yaşlı babalarını hiç kimse tanımasın diye, onun beyaz saçlarını ve sakalını tıraş ederek, gizlice beraberlerinde götürürler.

Bir süre yol aldıktan sonra havanın zifiri karanlığı, güç ve çetin yol şartları İskender'le adamlarının ilerlemelerine engel oldu. Bir noktaya gelince yolu şaşırıldılar. Ne kadar sağa sola yürüdülse de bir türlü yolu bulamadılar. Bunun üzerine İskender adamlarının sayısını azalttı ve "Keşke yanımızda deneyimli bir yaşlı olsaydı da bize yolu tarif etseydi" dedi. O iki kardeş bu sözden cesaret alarak öne atılıp gerçeği -yaşlı babalarını nasıl gizlice yanlarında getirdiklerini- İskender'e anlattılar. Bu habere İskender çok sevindi ve yaşlı adamdan ilerlemelerini sağlayacak bir çözüm yolunu bulmasını istedi.

Yaşlı adam "Beygirleri bırakıp kısrağ atlara binmeliyiz. Çünkü karanlıkta dişi atlar, erkek atlardan daha iyi yollarını bulup ilerleyebilirler" dedi. Onun tavsiyesine kulak verip harekete geçtiler. Yaşlı adam iki oğluna o yerde bulunan çakıllardan taşıyabilecekleri kadarını alıp heybelerine koymalarını söyledi.

İskender ve arkadaşları on sekiz gün boyunca karanlıkta kumlar üzerinde yol aldılar. Sonunda etrafa güzel kokular yayan havası hoş bir yere, suyu fişkıran bir çeşmenin kenarına vardılar. İskender acıkmış olduğunu hissetti ve aşçısı Andriyas'a yemek pişirmesini emretti. Andriyas yanlarında getirmiş olduğu kurutulmuş balıklardan birini çeşmede yıkarken; balık o anda canlanarak elinden kayıp suda kayboldu. Andriyas o ilginç olayı hiç kimseye söylemedi. Fakat o sudan bir avuç içti ve bir miktarını da yanına aldı. İskender'e başka bir yemek pişirdi. Bir başka rivayete göre, karanlıktan çıkmadan İskender bütün arkadaşlarına, yolda taş ve ahşaptan ne görseler yanlarına almalarını emretti. Arkadaşları İskender'in emrine uydular. Fakat yorucu ve sıkıntılı yolculuk artık birçoğunun canına tak etmişti. İskender'in delirmiş olduğunu düşünerek karanlıktan elleri boş bir halde çıktılar. Bazı kaynaklarda da bu olay, şu şekilde anlatılır: İskender " Bu taşlardan alan da almayan da eşit şekilde pişmanlık duyacak" der. Onlardan bir grup, taşlardan alıp onları torbalarına koydular, fakat diğer bir grup da bu taşlardan hiç almadı. Karanlıktan çıkınca bütün bu taşlar, bir anda mücevherata dönüştü. İskender'in dediği gibi, almayanlar pişmanlıktan dudaklarını ısırıldılar; alanlar da niye daha fazla almadık diye üzüldüler.

Andriyas'ın sırrının açığa çıkması uzun sürmedi. Hayât suyu çeşmesi ile kurutulmuş balığın tekrar canlanması olayını İskender'e anlatmak zorunda kaldı. İskender bu olaya çok kızdı ve kendisine haber vermediği için Andriyas'ı azarlamaya başladı. Fakat ne fayda! İş işten geçmişti. Artık geri dönmelerine de imkân yoktu. Bu yüzden öfkesini yatıştırmak için Andriyas'ı cezalandırdı.

İskender adamlarına emretti, onlar da Andriyas'ın boynuna büyük bir taş bağlayarak denize attılar. Böylece hayât suyundan içip ölümsüzleşen Andriyas, yaşamını sıkıntı ve işkence içinde geçirerek ebedî hayattan zevk duymayacaktı. Andriyas'ın hâlâ Andrentikus denizinin bir yerinde bulunduğunu rivayet ederler.³⁷

2.2. İlyas, Hızır ve İskender-i Zülkarneyn Hikâyesi:

Yunanlı efsane yazarlarının İskender'le ilgili olarak anlattığı ve onlardan sonra da bir takım farklılıklarla Pehlevî, Süryanî, Arap ve Fars dilleriyle anlatılan hayât suyuyla ilgili söz konusu hikâyenin bir benzeri ise şöyledir:

İslamî kaynaklarda yer alan ilgili hikâyelerde âb-ı hayâtı arayan üç isimden söz edilir. Bunlardan ikisinin âb-ı hayâttan içip ebedi yaşamı elde ettiğine, diğerinin ise içmeden geri döndüğüne inanılır. Bu üç isim: İlyas, Hızır ve İskender-i Zülkarneyn'dir. Efsaneye göre, İskender karanlığın derinliklerinde bulunan âb-ı hayât hikâyesini duyar ve onu bulup faydalanmaya karar verir. On bin kişiyle birlikte yol için gerekli olan azığı da hazırladıktan sonra hem gecenin karanlığında suyu gösteren hem de güneş gibi parlayan iki mühürden birini Hızır ile İlyas'a verir. Diğer kendisinde kalır. Hangisi suyu bulursa bir diğerini haberdar etmek şartıyla ayrılırlar. Zulumat ülkesinde âb-ı hayâtı aramaya koyulurlar. Uzun maceralardan sonra Hızır ve İlyas bir pınar kenarında otururlar ve yanlarında bulunan pişmiş balıkları yerken Hızır'ın elindeki bir damla su balığın üzerine damlar. Balık, o anda canlanır ve denize atlar. Bunun üzerine onlar da bu suyun âb-ı hayât olduğunu anlayıp kana kana içmeye başlarlar. Sonra İskender'e haber verseler de bu suyu tekrar bulamazlar. Bu yüzden İskender, âb-ı hayâttan mahrum kalır. Böylece ölümsüzleşen Hızır ile İlyas Allah'ın emri ile dünyada sıkıntıya düşenlerin yardımına koşarlar. Kıyamete kadar sürecek olan bu görevi, Hızır'ın karada; İlyas'ın da denizde yaptığına inanılır. Her ikisinin senede bir kez Hacc zamanı buluşup birlikte Hacca gittikleri ve orada ibadetle meşgul oldukları söylenir.³⁸

2.3. Makedonyalı İskender İle İskender-i Zülkarneyn:

Konuyla ilgili hikâyelerde geçen İskender-i Zülkarneyn ile Makedonyalı İskender hayatları, yaşadıkları bölgeler ve başarıları yönünden birbirlerine çok benzerler. Bu nedenle eski tarih, tefsir, edebiyat vs. müellifleri çok defa bunların aynı kişi olduğunu zannetmişlerdir. Halbuki *Kur'an-ı Kerîm*'de hayatı hakkında

³⁷ Bk. *Dâ'iretu'l-ma'ârif*, I, 37; Şâmlû, I, s. 118; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 2000, s. 184; www.farhangsara.com.

³⁸ Bk. *Dâ'iretu'l-ma'ârif*, I, 37; Şâmlû, I, s. 118; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 2000, s. 184; www.farhangsara.com.

bilgi verilen Zülkarneyn ile Mekadonyalı İskender'in birbirleriyle hiçbir alakaları yoktur. Büyük İskender M.Ö. III. asırda (356-323) yaşamış içki içen, adam öldürmekten zevk alan, adalet tanımaz, çoktanrılı Grek dinine tabi olan bir kişidir. Oysa bir peygamber veya salih bir kul olması gereken Zülkarneyn'de bu gibi özellikler elbette bulunmaz.³⁹ *Kur'an-ı Kerîm*'de hayatı hakkında bilgi verilen (Kehf, 83-99) İskender ile ilgili rivayetler de farklıdır. Ona Zülkarneyn denmesinin çeşitli sebepleri vardır: Bu kelime Arapçadır. “Zü” ve “karneyn” kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Zü, “sahip” ve “malik”; karn ise, “boynuz, perçem, tepe, zaman, güneş” anlamlarına gelmektedir. Karneyn, karn kelimesinin tesniyesi yani “iki tane boynuz” demektir. Buna göre Zülkarneyn kelimesi, iki boynuz sahibi şeklinde tercüme edilir.⁴⁰ Kendisine bu şekilde hitap edilmesi, alimler tarafından, başının iki yanında iki boynuza benzer çıkıntılarının bulunması, dünyanın şark ve garbını dolaşması, başının iki yanının bakırdan olması, örülmüş iki deste saç olması, Allah'ın nur ve zulmeti emrine vermesi, yürürken nurun önünden; zulmetin ise arkasından gelmesi, şecaati dolayısıyla bu lakabı almış bulunması, rüyasında gökyüzüne çıkmış olduğu ve güneşin iki tarafına asılmış olduğunu görmesi v.s. şekillerde yorumlanmıştır.⁴¹

3 Âb-ı Hayâtla İlgili Deyim ve Atasözleri:

آبِ حَيَاتِ اَز دَمِ اَفْعَى مَجْوَى.

Hayat suyunu yılanın nefesinde arama.⁴²

Yani alçak insanlardan iyilik bekleme. Şerli, etrafa kötülük saçıp duran kimselerden uzak durmalı; zorunlu olmadıkça onlara çatıp söz atmamalı. Çünkü onlar bir kötülük yapmak için fırsat kollarlar. Asla iyilik yapmak istemezler. Bunu beklemek boşuna olur.

آبِ حَيَاتِ اسْتِ دَارَوَى بَلَخِ

Hayat suyu acı ilaçtır.

طیبی چه خوش گفت در خاکِ بلخ که...

Belh topraklarında yaşayan bir tabip ne güzel söyledi...

Sabır tavsiye edilirken söylenir. Sabır ıstırap, yoksulluk, haksızlık ve hastalık gibi üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan, olacak veya gelecek bir şeyi telâşa kapılmadan bekleme erdemidir. Bu, insanın sahip olabileceği en değerli huylardandır. Böyle kimseler dayanıklı olur, güçlülere göğüs gerer,

³⁹ Pala, s. 212.

⁴⁰ sevde.de/Peygamberler/zulkarneyn, 1.11.2007

⁴¹ www.sevde.com/Peygamberler/zulkarneyn, 1.11.2007.

⁴² İbrâhîm-i Şekürzâde, *Deh Hezâr Mesel-i Fârsî*, Tahran 1372 hş., s. 2; Enverî, I, 3.

kötülükleri kolay savar, sıkıntıları çabuk atlatır. Sonunda da mutlaka sabrının karşılığını alır. Unutulmamalıdır ki; *Sabır acıdır fakat meyvesi tatlıdır.*⁴³

آبِ حیات اگر فروشند به آب روی دانا نخرد که مردن به علت به از زندگانی به مذلت.

*Hayat suyu, yüzsuyuna satılsa da akıllı insan onu almaz. Bilge kişiye göre hastalıkla ölmek, alçakça yaşamaktan daha iyidir.*⁴⁴

آبِ حیات عقل نوش کردن:

Akıllı hayat suyunu içmek: Akıllı olmak ve davranmaktan kinayedir.⁴⁵

آبِ حیاتِ من است خاکِ سرِ گویِ دوست.

Sevgilinin sokağının toprağı benim hayat suyumdur.⁴⁶

Seven için sevgilinin kapısındaki toprak beklediği huzurdur. Onun için bu huzur, hayat suyu kadar değerlidir.

آبِ حیوان بر زمینِ شوره پاشیدن چرا؟

Hayat suyu çorak toprağa serpmek niçin?⁴⁷

Saib-i Tebrizî'nin atasözü haline gelmiş olan bu mısra, iki şekilde yorumlanabilir. Gerçek anlamıyla düşünüldüğünde, verimsiz bir toprak çok temiz hatta hayat suyu gibi değerli suyla da suvarılsa yine ürün vermez. Beklenen verim alınmaz. Bir anlamı da, hiçbir yeteneği, bilgisi olmayan, kavrayıştan ve faziletten yoksun kimseye ne kadar çaba harcarsan da yine de ona hiçbir şey öğretemezsin. Kısa zaman içinde gerçek kişiliğini, bayağı ve kötü olduğunu tavır ve davranışlarıyla belli eder. Bu gibi kimselerin aslını kimi unsurlarla değiştirmek mümkün değildir.

آبِ حیوان بکشد نیز چو از سر گنرد

Hayat suyu da boyu aşarsa öldürür

طرب آزرده کند دل چو ز حد درگنرد

*Eğlençe bile haddini aşarsa gönlü yorar.*⁴⁸

Yani *her şeyin azı karar çoğu zarardır.* Elindekiyle yetinmeyen, daha fazlasını isteyen, isteklerine kavuşmak için çeşitli yollara başvuran insan, bu

⁴³ Dihhudâ, *Luğatnâme-yi Dihhudâ*, II, 20.

⁴⁴ Sa'dî-i Şirâzî, s. 95.

⁴⁵ 'Affî, I, 13.

⁴⁶ Enverî, I, 3, krş. Sa'dî-i Şirâzî, s. 453.

⁴⁷ Enverî, I, 3.

⁴⁸ Enverî, I, 3.

tutumundan ötürü zarara uğrar. Çünkü aç gözlülüğün sebebiyle ihtiyatsız davranmış ve tehlikenin içine düşmüştür. Bu gibi kişiler kimi zaman ellerindekileri de kaybederler. Çok sevilen ya da elde edilmesi insanı çok mutlu eden şeylerde bile ölçü hiçbir zaman kaçırılmamalıdır. Aksi takdirde fayda beklerken zararlar sonuçlanır.

آب حیوان جفت ِ تاریکی بود.

Hayat suyu karanlığı gerektirir.⁴⁹

آب حیوان در درونِ ظلمت است

Hayat suyu karanlığın içindedir.

زننگی در مردن و در محنت است

*Hayat, ölümden ve mihnettedir...*⁵⁰

آب حیوان درون ِ تاریکی است.

Hayat suyu karanlığın içindedir. (Senâi).⁵¹

Bu üç atasözünde anlatılmak istenen şudur: Az bulunan ancak değeri çok olan bir şeye ulaşmak için zorluklara katlanmak gerekir.

آب حیوان در سراب جستن:

Hayat suyunu serapta aramak: Boş ve yararsız iş yapmaktan kinayedir.⁵²

آب خضر از طبع فشردن:

Yeteneğinden Hızır/ hayat suyunu fişkırtmak: Şiir söylemekten kinayedir.⁵³

آبرو نتوان برای ِ آب ِ حیوان ریختن.

Hayat suyu için yüzü dökülmez.⁵⁴

Yani insan işini yaptırmak için şuna buna yalvarmamalı; onurunu zedelememeli. Çünkü bu gibi davranışlar kişinin saygınlığını ortadan kaldırır.

آة افسوسی است مد عمر بی پایان خضر

Hızır'ın sonsuz ömrü acınacak bir ahtır.

⁴⁹ Hasan-i Enverî, *Ferheng-i Emsâl-i Suhen*, Tahran 1358 hş, I, 3; krş. Mevlânâ Celâluddîn Muhammed, *Mesnevî-yi Ma'nevî* (nşr. R. A. Nicholson), Tahran 1575hş., s.162.

⁵⁰ Mevlânâ, s. 1227.

⁵¹ Şekürzâde, s. 2; Enverî, I, s. 3. Dihhudâ, *Luğatnâme-yi Dihhudâ*. II, 20..

⁵² 'Affî, I, 13.

⁵³ 'Affî, I, 14.

⁵⁴ Enverî, I, 5.

می کند داغ عزیزان زنگی را ننگوار
İlk mısra:

*Yakınların ölüm acısı hayatı zindan eder... (Sâib)*⁵⁵

آیینة سکندر، جام می است بنگر تا بر تو عرضه دارد احوال ۱ ملک دارا

İskender'in aynası şarap kadehidir. Bir bak da sana Dârâ saltanatının akıbetini gösterebilirsin.⁵⁶

Hâfiz'in bu beyti, dünyanın faniliğini göstermek için bir atasözü olarak kullanılır. Mal, varlık, servet, insanın hoşuna gidecek durum ve şartların bütünü bu dünya içindir. İnsan bunların hiçbirini öldükten sonra öbür dünyaya götürecektir. Bu bakımdan dünya malına fazla tamah etmemeli, kendisini sıkıntıya sokmamalıdır. Sefil bir şekilde hayata veda eden Pers kralı Dâra'nın yaşadıklarından ibret alınmalı, bu dünyaya tamah edip bel bağlanılmamalıdır.

ابر اگر آب ۱ حیات ۱ هم ببارد درخت ۱ عرعر میوه نمی دهد

Buluttan hayat suyu da yağsa ardıç ağacı meyve vermez. (Sa'dî)⁵⁷

Etrafımızda yaşayan insanların dış görünüşlerine bakarak onlardan bir verim beklenmemelidir. Dıştan bize verimli gibi görünen nice insanın yararsız olduğu, onlardan bir fayda gelmediği çok görülmüştür.

ابر اگر آب ۱ زندگی ببارد هرگز از شاخ ۱ بید بر نخوری

Buluttan hayat suyu da yağsa, söğüt dalından asla meyve yiyemezsin. (Sa'dî)⁵⁸

ادب، آب ۱ حیات ۱ آشنائی است.

Edep, tanışıklığın hayat suyudur.⁵⁹

Edeb hayat suyu gibi dostluğun kalıcılığına sebep olur. Nasıl ki hayat suyu içeni ölümsüzlüğe erdirtiyorsa edep de dostluğu ölümsüzleştirir.

از اسکندر پرسیدند که پدر را دوست تر داری یا استاد را؟ گفت استاد را.

⁵⁵ Sâ'ib-i Tebrizî, II, 951.

⁵⁶ Enverî, I, 37; krş, Hâfiz-i Şîrâzî, s. 4.

⁵⁷ Şekûrzâde, s. 93 ; Enverî, I, 39.

⁵⁸ Şekûrzâde, s. 50; krş, Sa'dî-i Şîrâzî, s. 41.

⁵⁹ Enverî, I, 44.

İskender'e sordular: "Babanı mı yoksa hocanı mı çok seviyorsun." Dedi:
"Hocayı."⁶⁰

اسکندر را گفتند: چرا معلم خود را زیاده از حد تعظیم می کنی؟ گفت: به سبب آنکه پدر مرا از آسمان به زمین آورده و معلم از زمین به آسمان برده است.

İskender'e sordular: "Niçin öğretmenine aşırı saygı gösteriyorsun?" Dedi:
"Babam beni gökten yere indirdi, öğretmen beni yerden göğe çıkardı."⁶¹

اسکندر شاخ دارد، شاخ دارد، شاخ دارد.

İskender'in boynuzu var, boynuzu var, boynuzu var.⁶²

Yukarıda da geniş bir şekilde bahsedildiği gibi İskender'in lakabı olan Zülkarneyn "iki boynuz sahibi" anlamına gelir. Bu söz genellikle sırrını başkalarına söylememe uyarısı yapılırken söylenir. Çünkü sır özeldir, gizli tutulmalıdır. Onun gerçekten duyulup yayılması istenmiyorsa, dosta bile açılmamalıdır. Açılırsa o da ağzından kaçırabilir ya da yakınına anlatabilir, bunu başkaları duyabilir, saklamaya çalıştığın şey sır olmaktan çıkar, yayılır.

اگر صد آب حیوان خورده باشی چو عشقی در تو نبود مرده باشی

*Eğer sende aşk yoksa, yüzlerce hayat suyu da içsen, ölüsün.*⁶³

Buna göre aşk hayat suyundan üstündür.

بگو به خضر که جز مرگ دوستان دیدن دگر چه حاصل از این عمر جاودان داری؟

Hızır'a de: "Bu ebedi ömür, dostların ölümünü görmek dışında ne yarar sağladı?"⁶⁴

Uzun ömürlü olmak kişiye bir şey kazandırmaz. Aksine bıktırabilir. Hatta sıkıntı bile verebilir. Çünkü bu süreçte sevdiğin insanları kaybetme olasılığı artar.

به خاک مرده چه گویی حدیث آب بقا؟

Ölü toprağa hayat suyundan ne diye söz edersin?⁶⁵

⁶⁰ Şekûrzâde, s. 57.

⁶¹ Şekûrzâde, s. 57.

⁶² Enverî, I, 82.

⁶³ Şekûrzâde, s. 104; Enverî, I, 103.

⁶⁴ Şekûrzâde, s. 180; Enverî, I, 174.

⁶⁵ Enverî, I, 182.

Erdemsiz ve aptal insan için çaba harcamak boşunadır.

تفاوت است ز آب ِ حیات تا غسلین.

Hayat suyu nere, irin nere!⁶⁶

İki şey arasındaki aşırı farkı belirtmek için kullanılır.

چو اسکندری باید اندر جهان که تیره کند بخت شاهنشهان

Dünyada şahların bahtını karartacak İskender gibisi olmalı.
(Firdevsî)⁶⁷

چو نوشیدین از دست ِ جاتان بود هر آبی که هست آب ِ حیوان بود

İçmek sevgilinin elinden olursa, bütün sular hayat suyuna dönüşür.
(Emîr Hosrov)⁶⁸

Sevgili neyi ikram ederse, hayat suyu odur.

حضرت ِ خضر را دیدیم و بیلمان را پارو کریم.

Hızır'ı gördük, (sadece) bel küreğimizi kayık küreğine dönüştürdük.⁶⁹

Bu söz, kaçırılan fırsatlardan sonra söylenir.

خضر ِ راهی برگزین گر آب ِ حیوان بایست.

Eğer sana hayat suyu gerekiyorsa bir yol Hızır'ını bul. (Hâcû-yi Kirmânî)⁷⁰

Bu sözde bir işin yapılmasında tutulacak yol ve yöntemin ortaya çıkacak sonuç açısından ne kadar önemli olduğu vurgulanıyor. Yapacağı iş için en uygun usulü seçen kimse, işini kolayca yapar, başarılı olur, başına gelecek türlü hâllerden de korunur. Bu söz Türkçedeki “*Yoldan (yol ile) giden yorulmaz.*” atasözüyle örtüşüyor.

خضری که به آدم ندهد آب همین است.

İnsana su vermeyen Hızır, iş budur.

İmkânı olduğu halde başkasına yardım etmeyen kişi eleştirilirken söylenir.⁷¹

⁶⁶ Enverî, I, 242.

⁶⁷ Enverî, I, 304.

⁶⁸ Enverî, I, 332; Dihhudâ, *Luğatnâme-yi Dihhudâ*, III, 669.

⁶⁹ Şekûrzâde, s. 298; Enverî, I, 359.

⁷⁰ Enverî, I, 458.

خواستم خضر را ببینم به خرس دچار شدم!

Hızır'ı görmek istedim ayıya yakalandım.⁷²

Türkçede “Hızır diye sarıldık, hınzır çıktı” atasözüyle aynı anlamdadır.

دانش است آب ز ندگتی مرد خنک آن کاب ز ندگتی خورد

Yiğidin, hayat suyu bilgidir; hayat suyunu içene ne mutlu. (Evhadî-yi Merağe'i)⁷³

رخنه بر یاجوج بستن خاصه اسکندر است.

Gediği Yecuc'a kapatmak İskender'e mahsustur.⁷⁴

Bu atasözü, büyük işler yapmak için büyük bir güç gerektiğini anlatmak için söylenir.

ز چشم اهل نظر کسب کن حیات ابد که آب خضر از این جویار می گذرد

Ebedi hayatı görüş sahibi insanlardan kazan; çünkü hayat suyu bu ırmaktan geçiyor. ('Am'ak-ı Buhârî)⁷⁵

Atasözü haline gelmiş bu beyit, bilen kişilerin insan hayatında ne kadar önemli rol oynadığını gösteriyor. Büyüklerin, erdemli kişilerin uzun tecrübelerle dayanan sözlerine ve uyarılarına kulak asmayan kimse, türlü çıkmazlarla karşılaşır ve sonunda sızlanıp durur.⁷⁶ Yani “*Ulu sözü dinlemeyen, uluyakalır.*”

سکندر به حیوان خطا می رود من اینجا، سکندر کجا می رود؟

İskender hayat suyuna hatalı gidiyor; ben buradayım; İskender nereye gidiyor? (Nizâmî)

Kendini hayat kaynağı olarak bilen kimseler söyler.⁷⁷

سکندر که با شرقیان حرب داشت در خیمه گویند بر غرب داشت

⁷¹ Enverî, I, 411.

⁷² Şekûrzâde, s. 336; Enverî, II, 724.

⁷³ Enverî, II, 447.

⁷⁴ Enverî, I, 568.

⁷⁵ Enverî, I, 599.

⁷⁶ Dihhudâ, *Luğatnâme-yi Dihhudâ*, III, 899.

⁷⁷ Enverî, I, 666.

Derler: Doğuyla savaşılan İskender, çadırının kapsını batıya açmıştı. .
(Sa'dî)

Siyasiler düşmanlarından güvende kalmak için, gerçek niyetlerini ters göstermeleri gerekir.⁷⁸

سکندر که بر عالمی حکم داشت در آن دم که بگنشتت و عالم گذاشتت

Dünyaya hükmeden İskender, ölünce dünyayı da bıraktı. (Sa'dî)⁷⁹

Çünkü insanın gözünü bir avuç toprak doyurur.

شنیده ای که سکندر برفت تا ظلمات به چند محنت و خورد آن که خورد آب حیات

İskender'in nice zorluklarla karanlığa gittiğini duydun mu? Fakat hayat suyunu içen içti. (Sa'dî)⁸⁰

Bir şeyler elde etmek için ne kadar zorluklara katlansan da kısmetin değilse elde edemezsin. Yani kimse rızkından fazlasını yiyemez.

طیل اسکندر است.

İskender'in davuludur.⁸¹

Bu ifade hiçbir şeyden korkmayan insanları tanımlamak için söylenir.

عصای حضرت خضر به آن خورده.

Sanki ona Hz. Hızır'ın asası değmiş!⁸²

Uzun bir hayat yaşayan insanlar için söylenir.

عمر عاشق ز خضر کمتر نیست این رشته ز پیچ و تاب کوتاه است

Aşığın ömrü Hızır'inkinden az değildir: bu yolun dönemeçleri kısadır.
(Sâib)⁸³

⁷⁸ Enverî, I, 666.

⁷⁹ Enverî, I, 666; Sa'dî-i Şirâzî, s. 367.

⁸⁰ Enverî, II, 714, krş. Sa'dî-i Şirâzî, s. 171.

⁸¹ Enverî, II, 741.

⁸² Enverî, II, 778

⁸³ Enverî, II, 790.

Bu beyit de uzun bir ömre sahip olmanın o kadar da önemli olmadığını, asıl önemli olan onun nasıl geçtiği, yaşanılan şeylerin verdiği hazzın önemli olduğunu anlatıyor.⁸⁴

فلک بین چه ظلم آشکارا کند اسکندر آهنگ دارا کند

Baksana felek açıkça ne zulümler işliyor; İskender Dara'nın mülküne saldırıyor. (Nizâmî)⁸⁵

فضاروی خضر کرد آب حیوان کشیده به ظلمات سختی سکندر

Kader hayat suyunu Hızır'a nasip etti; fakat karanlıkta zorlukları İskender çekti. (Katrân-i Tebrizi)⁸⁶

قطره آب خضر، عمر ابد می بخشد.

*Hızır suyunun damlası ebedi hayat bağışlar.*⁸⁷

قطع این مرحله بی مهری خضر مکن ظلمات است بترس از خطر گمراهی

*Hızır kılavuz olmadıkça bu merhaleyi kat etmeye kalkışma. Çünkü kapkaranlıktır; yolu sapıtmaktan kork.*⁸⁸

کس نیابد چشمه آب حیات اندر سراب.

*Kimse serapta hayat suyu çeşmesini bulamaz.*⁸⁹

Hayallerle yaşanamaz

کنونم آب حیاتی به حلق تشنه فرو کن نه آنگهی که بمیرم به آب دیده بشونی

Hayat suyunu susuz boğazıma şimdi dök. Öldükten sonra beni gözyaşıyla yıkarken değil. (Sa'dî)⁹⁰

İnsan elindeki değerini bilmeli, elindeki kaybettikten sonra hiçbir şey fayda vermez.

⁸⁴ Enverî, I, 790.

⁸⁵ Enverî, II, 833.

⁸⁶ Enverî, II, 850.

⁸⁷ Enverî, II, 851.

⁸⁸ Hâfiz-i Şîrâzî, s. 257.

⁸⁹ Enverî, II, 853; Şekûrzâde, s. 562.

⁹⁰ Enverî, II, 890.

گر باد به دوزخ برد از کوی تو خاک آتش، همه آب ز زندگی گردد

Eğer rüzgâr senin sokağından cehenneme toprak götürürse oradaki tüm ateş hayat suyuna dönüşür. (Necm-i Râzî)⁹¹

مجنونان اگر حاتم نان دهد مخواه آب اگر خضر ساقی بود

Sana ekmek veren Hatemtai bile olsa alma; sana su veren saki Hızır bile olsa su isteme. (İbn Yemîn)⁹²

İnsanın yiyecek bir lokma ekmeği olmasa bile asla kendine çıkar sağlamak amacıyla makam ve yetki sahibi zenginlere yaranmak için yarıdakçılık etmemeli ve kendini küçük düşürücü hareketlerde bulunmamalıdır.

نیست آب حیات جز دانش نیست باب نجات جز دانش

Bilgiden başka hayat suyu yoktur; bilgiden başka kurtuluş kapısı yoktur. (Evhedi-yi Merâğeî)⁹³

وای بر خضر که زندانی عمر ابد است

Eyyahlar olsun Hızır'a ki ebedi ömre mahkûmdur. (Saib)

ما از این هستی ده روزه به جان آمده ایم

*Biz bu on günlük ömrümüzden bıkmışız.*⁹⁴

وطن از دست مده آب بقادر وطن است.

*Vatanı terk etme zira hayat suyu vatandadır.*⁹⁵

İnsan aradığı her şeyi ancak kendi vatanında bulabilir.

هر که از ظلمات نفس آمد برون اسکندر است هر که دست از آب حیوان شست خضر وقت اوست

Kim nefsin karanlığından kurtulursa İskender'dir; kim de hayat suyundan vazgeçerse zamanın Hızır'ı odur. (Mîr Âhund-i Belhî)⁹⁶

⁹¹ Enverî, II, 810.

⁹² Enverî, I, 971.

⁹³ Enverî, II, 1102.

⁹⁴ Şekûrzâde, s. 261.

⁹⁵ Şekûrzâde, s. 692; Enverî, II, 1115.

هم سکندر بودن و هم آب حیوان داشتن

Hem İskender olmak hem de hayat suyuna sahip olmak!

اهل دنیا اهل دین نبودند از ایرا راست نیست

Günahkârlar dindar olamazlar. Çünkü doğru değildir... (Senâ'î)⁹⁷

هنوزم لب پر آب زنگتی ست هنوزم آب در جوی جوائی ست

Hâlâ dudağım hayat suyuyla dolu; henüz suyum gençlik ırmağındandır. (Nizâmî)⁹⁸

⁹⁶ Enverî, II, 1169.

⁹⁷ Enverî, I, 123.

⁹⁸ Enverî, II, 1221.

KAYNAKLAR:

- Afîfî, Rehîm, *Ferhengnâme-i Şi'ri*, Surûş, Tahran 1376 hş.
- Dâ'iretu'l-ma'ârif-i Bozorg-i İslâmî, (edt: Kâzım Mûsevî-yi Bojnordî) Tahran 1369 hş.
- Dihhudâ, Alî Ekber, *Luğatnâme-i Dihhudâ*, Tahran 1346 hş.
- ENVERÎ, Hasan, *Ferheng-i Emsâl-i Suhen*, Tahran 1358 hş.
- EYÜPOĞLU, E. Kemal, *Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, İstanbul 1975.
- KURNAZ, Cemal, *Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlîli*, İstanbul 1996.
- Mevlânâ, Celâluddîn Muhammed, *Mesnevî-yi Ma'nevî* (nşr. R. A. Nicholson), Tahran 1575hş.
- OCAK, Ahmet Yaşar, "Âb-ı Hayât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1988.
- PALA, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 2000.
- ŞÂMLÛ, Ahmed, *Kitâb-i Kûçe*, Tahran 1385 hş.
- ŞEKÛRZÂDE, İbrâhîm, *Deh Hezâr Mesel-i Fârsî*, Tahran 1372 hş.
- ŞEMÎSÂ, Sîrûs, *Ferheng-i Telmîhât*, Tahran 1375 hş.
- Şîrâzî, Hâfîz, *Divân-i Hâce Hâfîz-i Şîrâzî* (nşr. Seyyid Ebu'l Kâsım İncû-yi Şîrâzî), Tahran 1367 hş.,
- Şîrâzî, Sa'dî, *Kulliyât-i Sa'dî*, (nşr. Muhammed Alî-yi Furuğî), Tahran 1378 hş.
- Tebrizî, Sâ'ib, *Divân-i Sâ'ib-i Tebrizî*, Tahran 1378 hş.
- TOLASA, Harun, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara 2001.
- Vehâbî, "Âb-ı Hayât" *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî*, Tahran 1375 hş.
- wikipedia.org. 2. 11. 2007.
- www.farhangsara.com
- www.sevde.com /Peygamberler/zulkarneyn 1.11.2007
- YÂHAKKÎ, Muhammed Ca'fer, *Ferheng-i Esâtîr*, Tahran 1375 hş.